12-ТАҚЫРЫП

Қазақстандағы мемлекет пен діни ұйымдардың әкімшілік-құқықтық қатынастардың қазіргі жағдайы мен мәселелері

Дәріс авторы: философия ғылымдарының докторы, профессор Н.Ж. Байтенова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

1990-жылдардағы «Либерализм кезеңі» және конфессиялық кеңістіктің кеңеюі

1992 жылғы Заң және либералды модель

• 1992 жылғы «Сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» ҚР Заңы өте либералды сипатта болды.

• Тіркеу шартының оңайлығы (бар болғаны 10 азаматтың бастамасы жеткілікті еді).

• Шетелдік миссионерлер мен діни ұйымдардың бақылаусыз дерлік кіруіне мүмкіндік берілді.

• Мемлекеттік органдар тарапынан қатаң әкімшілік-құқықтық сүзгілердің болмауы.

Конфессиялық картаның қарқынды өсуі

• Діни бірлестіктер санының 1990-2011 жж. аралығында 671-ден 4600-ге дейін өсуі.

• Қазақстан аумағында бұрын болмаған жаңа протестанттық және неопятидесятниктік ағымдардың қаптауы.

• Діни білімнің сараптаусыз таралуы және шетелдік теологиялық орталықтардың ықпалы.

• Әкімшілік-реформалау қажеттілігінің пісіп-жетілуі және 2011 жылғы бетбұрысқа әкелуі.

Конфессиялық құрылымның динамикасы: Дәстүрлі және жаңа діни ағымдар

ҚМДБ (Ислам)

Ханафи мазхабындағы ислам — ең ірі конфессиялық құрылым. 2700-ден астам мешіт пен мекемелерді біріктіреді.

Православие шіркеуі

Қазақстан Митрополиттік округі — екінші ірі дәстүрлі конфессия. 300-ден астам приход пен шіркеулер.

Католицизм мен Лютерандық

Тарихи конфессиялар ретінде рим-католик және лютеран қауымдастықтарының тұрақты әкімшілік мәртебесі.

Протестанттық & Жаңа ағымдар

Баптистер, Пятидесятниктер, Евангелисттер, Кришнаиттер, Бахаи және т.б. әкімшілік тіркелген ұйымдар.

Әкімшілік-басқару органдарының құрылымы мен өкілеттіктері

Дін істері комитеті (ҚР МСМ)

Республикалық деңгейдегі уәкілетті орган. Мемлекеттік саясатты қалыптастырады, заңнамалық актілерді әзірлейді, сараптаманы координациялайды.

Облыстық Дін істері басқармалары (ДІБ)

Жергілікті атқарушы органдар (Әкімдіктер) жанындағы басқармалар. Жергілікті деңгейде мониторинг жасап, діни іс-шаралар мен миссионерлерді тіркеуді жүзеге асырады.

Дін мәселелерін зерттеу орталықтары (ДМЗӨ)

Коммуналдық мемлекеттік мекемелер (КММ). Ақпараттық-түсіндіру топтарының (АТТ) жұмысын ұйымдастырады, сенім телефонын (114) жүргізеді, оңалту шараларын атқарады.

Ғылыми-сараптамалық кеңестер

Сарапшылар, теологтар, дінтанушылар мен заңгерлерден құралған консультативтік-кеңесші органдар. Діни ахуалға талдау жасап, ұсынымдар береді.

Әкімшілік-құқықтық сүзгілер: 2011–2012 жж. Мемлекеттік қайта тіркеу

1. Саннан сапаға өту

2011 жылғы № 483-IV Заң қабылданғаннан кейін барлық діни бірлестіктер 1 жыл ішінде қайта тіркеуден өтуге міндеттелді. Нәтижесінде діни ұйымдар саны 4600-ден 3088-ге дейін (33%-ға) азайды.

2. Заңсыз құрылымдарды жою

Мүшелер саны толмаған, жарғысы заңнамаға сәйкес келмейтін немесе деструктивті сипаттағы 1500-ден астам ұсақ діни топтар мен өкілдіктер заңды тұлға мәртебесінен айырылып, қызметін тоқтатты.

3. Статустарды айқындау

Діни бірлестіктер Жергілікті (50+), Өңірлік (500+) және Республикалық (5000+) болып қатаң жіктелді. Барлық құрылымдардың жаңа заңды тізілімі қалыптастырылды.

Миссионерлік қызметті әкімшілік-құқықтық аккредиттеу

Аккредиттеу механизмі мен шарттары

• Миссионерлік қызметпен айналысу үшін жергілікті атқарушы органдарда (ДІБ) есептік тіркеуден өту міндетті.

• Тіркеу мерзімі — 1 жыл (жыл сайын ұзартылып отырады).

• Діни әдебиеттер мен материалдар оң дінтану сараптамасынан өтуі тиіс.

• ҚР-да тіркелген ресми діни бірлестіктің шақыруы мен сенімхаты болуы шарт.

Әкімшілік бақылау мен шектеулер

• Тіркеусіз миссионерлік қызметпен айналысуға қатаң тыйым салынады (ӘҚБтК 490-бап).

• Миссионерлік қызмет тек тіркелген діни бірлестіктің аумағында немесе белгіленген орындарда ғана рұқсат етіледі.

• Үйлерді аралап («көше миссионерлігі») дін насихаттауға шектеу қойылған.

• Шетелдік миссионерлердің визалық және миграциялық режимін полиция органдары қадағалайды.

Мемлекеттік дінтану сараптамасының әкімшілік механизмі

1. Өтінім / Тәркілеу	Діни әдебиеттерді елге енгізуде өтініш түседі немесе құқық қорғау органдары күдікті материалды тәркілейді.
2. Сарапшыларға жолдау	Дін істері комитеті немесе ДІБ материалды уәкілетті дінтанушылар мен лингвист-сарапшыларға береді.
3. Талдау критерийлері	Діни араздықты қоздыру, деструктивті идеялар, экстремизм белгілері мен психологиялық ықпал тексеріледі.
4. Сараптамалық қорытынды	Оң (таратуға рұқсат), Теріс (тыйым салу) немесе Қосымша зерттеуді талап ететін ресми шешім шығады.

Ғибадат ғимараттары мен діни әдебиет тарату орындарын реттеу

Ғибадат ғимараттарын салу мен ашу

• Мешіт, шіркеу, синагога тобындағы ғибадат ғимараттарын салу жергілікті әкімдіктің келісімімен жүзеге асады.

• Қала құрылысы регламенттері мен жер телімін бөлу нормаларының сақталуы.

• Ғибадат үйлерінен тыс жерлерде (мемлекеттік мекемелер, мектептер, ауруханалар, әскери бөлімдер) ғибадатханалар ашуға тыйым салынады.

• Ғимаратты діни мақсатқа қайта бейіндеу әкімшілік рұқсатты талап етеді.

Діни әдебиеттерді тарату пункттері

• Діни әдебиеттер мен атрибутиканы сату тек жергілікті әкімдік белгілеген АРНАЙЫ ТҰРАҚТЫ ҮЙ-ЖАЙЛАРДА ғана рұқсат етіледі.

• Көшелерде, базарларда немесе рұқсатсыз дүкендерде діни кітаптар сату — әкімшілік құқық бұзушылық.

• Әрбір сатылатын кітапта оң дінтану сараптамасының белгісі болуы тиіс.

• Онлайн-дүкендер мен веб-сайттардың контенті де әкімшілік бақылауға алынады.

Дін заңнамасын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік (ӘҚБтК 490-бап)

Тіркеусіз қызмет ету

Заңды тіркеусіз діни бірлестік қызметін басқару немесе оған қатысу (50-100 АЕК айыппұл).

Миссионерлік заңнаманы бұзу

Есептік тіркеусіз немесе рұқсатсыз орындарда миссионерлік қызмет жүргізу (50 АЕК + шетелдіктерді елден шығару).

Заңсыз әдебиет тарату

Арнайы белгіленген орындардан тыс жерде діни әдебиеттер мен атрибуттарды сату немесе тарату (50-200 АЕК айыппұл).

Ғибадат рәсімдерін бұзу

Ғибадат ғимараттарынан тыс жерде мемлекеттік органдар келісімінсіз діни іс-шаралар өткізу (50-200 АЕК).

Мемлекеттік органдар мен діни бірлестіктердің әлеуметтік серіктестігі

Зайырлылық пен ынтымақтастықтың 4 негізгі бағыты

1. Қайырымдылық және әлеуметтік көмек: Мұқтаж жандарға, жетімдерге, мүмкіндігі шектеулі азаматтарға әлеуметтік-қайырымдылық қолдау көрсетудегі біріккен жобалар (ҚМДБ «Уақып» қоры, шіркеулік қорлар).

2. Мәдени мұраны қорғау: Тарихи және сәулеттік ескерткіштер болып табылатын ғибадатханаларды, көне қолжазбалар мен мәдени мұраларды реставрациялау және қорғау.

3. Отбасы институтын нығайту: Ажырасудың алдын алу, ана мен баланы қорғау, дәстүрлі отбасылық құндылықтарды ұрпақ бойына дарыту бағытындағы ағартушылық іс-шаралар.

4. Конфессияаралық диалог және бейбітшілік: Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Діни бірлестіктер Кеңесі аясында қоғамдық келісімді, дінаралық толеранттылықты сақтау жұмыстары.

Әкімшілік-құқықтық реттеудегі қазіргі проблемалар мен шешілу жолдары

Цифрлық ортаны бақылау	Әлеуметтік желілер мен мессенджерлердегі деструктивті діни контентті әкімшілік бұғаттаудың жеделдігін арттыру қажеттілігі.
Сарапшылар біліктілігі	Дінтану сараптамасын жүргізетін мамандардың бірыңғай сапалық стандарты мен академикалық бейтараптығын қамтамасыз ету.
Бюрократиялық кедергілер	Заңды тіркеу процедуралары мен рұқсат қағаздарын алудағы бюрократияны азайту, мемлекеттік қызметтерді цифрландыру (E-Gov).
Заңнамалық коллизиялар	Жеке діни сенімді білдіру мен миссионерлік қызметтің шекараларын одан әрі нақтылау (Конституциялық Сот қаулылары негізінде).

12-дәріс бойынша қорытынды

Түйінді қорытындылар мен даму басымдықтары:

1. Әкімшілік-құқықтық модельдің қалыптасуы: Қазақстан 1990-жылдардағы бейберекет либерализмнен бас тартып, 2011 жылдан бастап құқықтық реттелген, айқын сүзгілері бар мемлекеттік-конфессиялық модельге өтті.

2. Заң үстемдігі мен Зайырлы басқару: Әкімшілік механизмдер (тіркеу, сараптама, аккредиттеу) діни бостандықты шектеу үшін емес, қоғамдық қауіпсіздік пен заңдылықты қамтамасыз ету үшін қолданылады.

3. Серіктестік пен Тұрақтылық: Мемлекеттік органдар мен дәстүрлі конфессиялар арасындағы әкімшілік-әлеуметтік серіктестік елдегі конфессияаралық татулық пен бейбітшіліктің кепілі болып табылады.

4. Болашақ перспективасы: Әкімшілік реттеуді ашық, цифрландырылған және конституциялық адам құқықтарымен толық үйлестірілген сапалы деңгейде жетілдіру жалғасады.